

יד ושם

המשרד לאזרחים ותיקים

"לְדוֹרוֹת" סיפוריהם של ניצולי השואה החיים בישראל

שאלון לרישום קורות ניצולי השואה

איסוף סיפוריהם של ניצולי השואה הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר בשימור הזיכרון ובהנחלתו לדורות הבאים. לכן, המידע על קורותיהם של הניצולים חיוני מאוד לחוקרים ולבני הדורות הבאים. בעזרת מידע זה אפשר יהיה להכיר את הסיפורים הפרטיים המרכיבים את התמונה הרחבה של תקופת השואה. לסיפור האישי שלכם יש חשיבות לאומית, מחקרית וחינוכית. אוסף הסיפורים מפורסם באתר אינטרנט מיוחד שכתובתו www.ledorot.gov.il

שם משפחה ושם פרטי כיום

שם משפחה: אפשטיין	שם פרטי: בנימין
----------------------	--------------------

פרטים אישיים לפני השואה ובתקופתה
במידה והשאלה אינה נוגעת אלייך, אין צורך לענות עליה

שם משפחה איתו נולדתי: אפשטיין		בלועזית Epstein	
שם פרטי איתו נולדתי: יובן (בנימין)		בלועזית Jovan (Benjamin)	
עיר לידה: אָדָה		בלועזית Ada	
שם פרטי ושם משפחה של האב: אברהם אפשטיין		שם פרטי ושם נעורים של האם: אילונה (הלנה) וולף	
מקום מגורים קבוע לפני המלחמה: אדה		בלועזית Ada	
השכלה/תואר אקדמי לפני המלחמה: (יסודי, תיכון, אוניברסיטה, ישיבה) יסודי		מקצוע לפני המלחמה: (תלמיד, סנדלר, מורה) תלמיד	
מקומות מגורים בתקופת המלחמה: (שם העיר או האזור ושם הארץ) באפריל '41 הגרמנים כבשו את יוגוסלביה- האזור בו גרנו סופח להונגריה. שלוש שנים תחת השלטון ההונגרי המשכנו את החיים בבית כמעט כרגיל ואני למדתי בבית ספר.			
במידה והיית בגטו, ציין את שמו 1. סגד 2. ביה		בלועזית Szeged 1. Baja2.	
במידה והיית במחנה עבודה או מחנה ריכוז, ציין את שמו שטרסהוף, דירנקרוט		בלועזית Strashof Durnkrut	
המקום בו נודע לך כי הנך אדם חופשי: Strashof		תאריך השחרור: 10.4.1945	
במידה והיית במחנה עקורים ציין את שמו		ציין מקום אליו חזרת לאחר השחרור אדה, יוגוסלביה	
במידה והיית במחנות מעצר בקפריסין, ציין מתי עד מתי		שנת עליה: 1948	
		במידה ועלית באניה, ציין את שמה Kefalos	

אנא ספרי/י על קורותיך לפני המלחמה

(ציוני דרך: הבית בו גדלת, בית הספר, חברי ילדותך; במה עסקו הוריך, המשפחה המורחבת, חגים ומאכלים):

על המשפחה: סבי מצד אבי הוא בנימין אפשטיין, שנפטר כשאבי היה ילד בעת ניתוח אפנדיציטי. סבתי היא סידוניהאפשטיין, ריכנשטיין בעת נעוריה. היא נרצחה בפברואר 1942 ברזיה באזור נוביסאד.

אבי ארפד/ אברהם אפשטיין נולד ב-4.1.1901. עם גמר הלימודים התיכוניים, החל ללמוד באוניברסיטה בבודפשט אך מלחמת העולם השנייה אילצה אותו להפסיק ללמוד ולשוב לביתו באזור שעם תום המלחמה הפך מהונגריה ליוגוסלביה. לאבי הייתה אחות בכורה- לנקה אפשטיין/ אונגדר ושלשה אחים- אמרה, שנדור, קארול. כולם נספו בשואה מלבד אבי. ב-1924 נשא את אמי לאישה- אילונה/הלנה וולף.

סבי מצד אמי הוא שמואל וולף, בן של רב העירזמון ליד בלגרד. סבי עבר בצעירותו לגור באדה. הייתה לו חנות טקסטיל משגשגת. הסבתא היא אטל וולף מבית ליברמן. אמי הייתה הבכורה מבין 4 הילדים. אחותה הייתה בורישקה שנישאה לננדור הוברט, ההורים של יהודית ישראל הוברט.

האח פנחס וולף סיים רפואה ופעל בארץ שנים ארוכות כרופא משפחה. סבא וולף, הסבתא, בתם הצעירה אר'בט נספו באשוויץ במאי 1944. לי הייתה אחות בשם אנצי/ חנה, נשואה ליצחק רוט שנפטר לפני כחמש שנים. אחותי נפטרה השנה, בחודש אפריל.

לאחותי 3 ילדים: שרה בת 61 ושני בנים תאומים בני 58: אלי ורוני. שרה עובדת סוציאלית נשואה לצבי אילון, מהנדס תעשייה וניהול, ולהם 3 ילדים: קרן- דוקטור למדעי המוח שעובדת בחברת הייטק בתחום הציוד הרפואי, ברק וטרינר ובת גבע, רואה חשבון. אלי- איש טכני במשטרה (רווק) ורוני- מנהל צי הרכב של חב' הייטק, אשתו הדס ולהם בן בשם לוטם ובת בשם שקד.

באדה לפני מלחמת העולם השנייה, בתקופת יוגוסלביה, פעלה בנוסף לתנועה הציונית המקורבת להתיישבות העובדת תנועה אשר נקראה בפינו "הציונים", גם תנועת בית"ר. לשתי התנועות היה קן בנפרד עם פעילות סדירה. כאמור זה נפסק באפריל 1941 כשגרמניה כבשה את יוגוסלביה.

עד אפריל '41 יוגוסלביה הייתה מלכות. ליהודים היה חופש פעולה דתי ותרבותי, גם בפעולות כמו חברות בארגונים ציוניים ותרומה לקרן הקיימת. להוריי הייתה באדה חנות כלבו כפרית גדולה שאפשר היה לקנות בה החל משרוכי נעליים ועד לאוהלים וחומרי בניין ואפילו תחנת דלק קטנה הייתה צמודה לחנות. היו גם שמיכות לסוסים שליוו אותי בתקופה של המחנות. אחת השמיכות שמורה אצלי עד היום. בנוסף לזה היה בית חרושת לכפפות עור. באותה תקופה ביוגוסלביה, היו לדעתי רק שני בתי חרושת כאלה, שניהם של יהודים, והם גם התחרו אחד בשני. אני למדתי בבית ספר ממלכתי יסודי בשפה הסרבית. אחותי חנה כבר הייתה בתיכון. כל החיים הטובים האלה הסתיימו ב-6.4.41.

באותו יום, החל הכיבוש הגרמני. אותו יום שהינו בבלגרד (בירת סרביה, אז יוגוסלביה). נסענו לשם כשבוע לפני כן כי אבי כבר גויס למילואים והיה ברור שמלחמה תפרוץ. האוכלוסייה של אדה הייתה מורכבת ברובה מהונגרים, שרבים מהם היו אנטישמים. לא הרגשנו שם מספיק בטוחים ולכן נסענו לבלגרד, עיר גדולה שבה איש לא הכיר אותנו. באנו לשם פשוט כדי לא להיות באדה כאשר המלחמה תתחיל. בבלגרד שהתה באותה עת משפחת הוברט: דוד, דודה והבת יהודית והבן ישראל. אנחנו הצטרפנו אליהם כשבוע לפני פרוץ המלחמה. הייתה להם דירה והם ירדו לשם עוד לפנינו.

ב-6 באפריל, יום ראשון ב-7 בבוקר, שומעים אזעקה. תוך כמה דקות החלה האדמה לרעוד- הגרמנים מפציצים את בלגרד. בכך פתחו את המלחמה נגד יוגוסלביה. ירדנו למרתף של הבית, בית של 3-4 קומות. אחרי כחצי שעה של הפצצה, הבית חטף פגיעה ישירה. פצצה עברה את הגג ונחתה בחדר המדרגות מול דלת הכניסה למרתף. הקיר התמוטט והיציאה מהמרתף נחסמה. ריח של עשן ואבק חנק אותנו.

היינו הרבה אנשים למטה במרתף אבל רק חלון צר פנה למדרכה ברחוב. זה היה נועד לחורף, שבו היו מכניסים דרך החלון פחם להסקה(המרתף הזה היה גם מחסן לפחם). הדבר היחיד שלא היה חסום זה היה החלון הזה, שרק דרכו אפשר היה לברוח. השתחלנו דרך החלון הצר, נמלטנו מהחנק ומצאנו את עצמנו על המדרכה ברחוב. מסתבר שהבית נשאר שלם. מהרחוב נכנסנו לבניין, עלינו לדירה, התארגנו והכנו מטלטלים. היינו 10 איש בסך הכול, המשפחה שלנו (אמי, אחותי ואני), משפחת הוברט (כולל הסבא והסבתא) ועוזרת אחת. תפסנו שתי מוניות ועם המזוודות נדחסנו לתוכן. הכוונה הייתה להגיע לאתר נופש באזור כפרי בלב סרביה, היכן שלמשפחת הוברט היה בית-קיץ.

ביציאה מבלגרד הצבא עצר אותנו והחרים את המוניות כי היה זקוק להן לצרכיו. יצאנו החוצה עם המזוודות וזוג זקנים (הסבא וסבתא). הדוד הוברט היה הגבר היחידי בקבוצה. הוא נכנס לאחד הבתים וקנה עגלה רתומהלוסוס. הסבא והסבתא והמטלטלים עלו לעגלה והמשכנו ברגל דרומה. עזבנו את בלגרד וראינו כל הזמן מטוסים מפציצים את העיר. בסוף עלינו על רכבת נוסעים, כדילהגיע לאותה עיירת נופש.

היה לילה, והרכבת נסעה ועצרה, לבסוף עומדת ללא שום הסבר. פתאום אנו שומעים בקרבת המסילה תנועה כבדה של רכב. לפנות בוקר, עם האור הראשון, הבחנו שמדובר בשיירה של הצבא הגרמני. מישהו נתן צעקה: "הגרמנים פה!" יורדים מהרכבת, קופצים ובורחים לעיירה שנמצאת מהצד השני של היער. זה היה אפריל, אחרי השלגים של החורף. הכול היה בוץ. הגרמנים התחילו לירות במכונות ירייה ואנו נשכבים בתוך הבוץ. כשקמנו שוב הם החלו שוב לירות. אני חושב שהם התכוונו יותר להפחיד מאשר להרוג. הגענו לעיירה בשם סִיקִירִיצָה ומשם המשכנו לעיירה הבאה בשם צ'יץ'בֶּץ. השתכנו שם אצל משפחה כפרית מקומית. נתנו לנו כמה דרגשים ולנו שם 3-4 ימים. נודע לנו שלמעשה אין פה לאן לברוחמאחר ויוגוסלביה כולה כבושה כבר על ידי הגרמנים. החלטנו לחזור הביתה. התחלנו בנסיעה צפונה ברכבות וטרמפים עם משפחת הוברט. היינו צריכים לחצות את הגבול דרך הדנובה, מול העיר נוביסד(שהייתה כבר מסופחת להונגריה). משימה לא פשוטה, כי זה רק בסירות ותוך היעזרות במבריחים. אמי, אחותי ואני עוברים את הדנובה ומגיעים להונגריה ושם הצבא, המשטרה בודקים מי אנחנו. אנחנו מסבירים שאנחנו חוזרים הביתה לאדה. היו לנו ניירות שהוכיחו שהדבר נכון, אבל הם ידעו שיהודי במצב כזה של מלחמה לא יתרוצץ ללא כסף. ערכו עלינו חיפוש ובמעיל החורף שלי אכן היו תפורים מטבעות זהב וכשמיששו אותי הבחינו בכך. שמו אותנו בכלא בנוביסד בגלל ניסיון הברחה ולקחו את הזהב והכסף. העברנו הודעה לקרובי המשפחה שלנו שאנחנו בכלא. הם הביאו לנו אוכל ודאגו לשחרר אותנו. משפחת הוברט, כולל הסבא והסבתא בשלב זה נותרו בשטח יוגוסלביה הכבושה ומאוחר יותר עברו להונגריה, לעיר הבירה בודפשט.

כל זה התרחש לקראת סוף אפריל 41. נשארו בבית באדה עד אפריל 44 כשאייכמן נשלח לאזור לארגן את העברתם של היהודים לאושוויץ.

הכיתה שלי בבית הספר היסודי באדה. אני
בשורה התחתונה שני מימין

נא ספרי על קורותיך בזמן המלחמה

(גירוש, גטאות, מחנות וצעדות מוות, במסתור או בזהות בדויה ושם בדוי, פעילות ותפקידים במחתרת, השתתפות בבריחה או בהתנגדות, האנשים שהיו בסביבתך בגטו או במסתור, במי נעזרת או אולי למי עזרת):

בינואר '42 לפי הוראת המשטר הפרו-גרמני בהונגריה קבוצת חיילים וז'נדרמים מקומיים בנוביסד התחילה במבצע שנקרא רזיה. הוציאו את היהודים מבתיהם והובילו אותם לדנובה הקפואה. בקרח נקדחו חורים גדולים, את היהודים העמידו על שפת החורים הללו וירו בהם. זה התחיל בנוביסד והתרחב לכמה יישובים כפריים. סבתא אפשטין שלי גרה באחד הכפרים הללו והיא נספתה עם אחד מבניה. במבצע זה נהרגו כמה מאות יהודים.

אדה היא בסך הכול כמה עשרות קילומטרים מנוביסד וקבוצות המרצחים החלו להתקדם צפונה. חששנו שיגיעו אלינו. משפחת הוברט הייתה משפחה אמידה מאוד, עם אדמות חקלאיות וטחנת קמח גדולה. התושבים באדה לא חיבבו אותם ולכן הם לא חזרו לאדה, מחשש התנכלות התושבים ההונגרים. הם עברו לבודפשט, עיר גדולה שהם לא מוכרים בה. כשהרזיה התנהלה, הדודה הוברט שכרה עו"ד הונגרי עם תואר של אצולה הונגרית עבורנו. היא שלחה אותנו לאדה כדי לדאוג שאנחנו נגיע לבודפשט מבלי להיפגע בדרך. סוכם קודם כל שאנחנו לא עוזבים את אדה באור יום. שכרנו כרכרה של עגלון אמין שלא יגרום לנו בעיות, כדי שייקח אותנו לביליה לעיירה הסמוכה זֶנְטָה. משם היינו אמורים לעלות על רכבת לבודפשט עם העורך דין. בבודפשט כבר חיכתה לנו דירה שהדודה שכרה עבורנו. גרנו בבודפשט משהו כמו 2-3 שבועות, אמי אחותי ואני. בינתיים הרזיה פסקה, לא נשקפה לנו סכנה מיידית וחזרנו הביתה. היינו בבית עוד שנתיים וחיינו חיים די סבירים עם עוזרת הונגרייה. המשכתי ללמוד בבית ספר, והיו לי חברים הונגריים וסרביים שאיתם שיחקתי. עדיין לא הייתי אומר ששררה אהבה בינינו-למשל, מאחר והייתי טוב בחשבון, הייתי חוטף בגלל זה עם גיר בכיתה ודחיפות בחצר בהפסקה.

חיינו בחששות, כי ידענו מה קורה בחזיתות של המלחמה, ומאוחר יותר החששות התמששו כשבמרץ '44 הגרמנים השליטו את המשטר הפרו-נאצי בהונגריה. מאותו יום יצאו הנחיות שונות ומדאיגות מאוד להתנהלותנו כיהודים: הפסקת העסקת עובדי בית

הונגרים, ולבסוף גם הפסקת הליכה לבתי ספר. אולצנו להפסיק כל פעילות עסקית והוכרחנו להצמיד מגן דוד צהוב לבגד. התחלנו בהתארגנות לקראת ההגליה. הזמנו תרמילי גב, קנינו כלי בישול קטנים וחיכינו לבאות בחרדה. יצוין שבאותה תקופה פעלו מבריחים רבים שהעבירו קבוצות מאורגנות של נוער ומבוגרים יהודים מהונגריה לרומניה ומשם לחוף הים השחור לאניות שהיו מפליגות לפלסטינה. הדוד הוברט גויס כשנה לפני כן על ידי הצבא ההונגרי ליחידות שרק יהודים שירתו בהן ושהועברו לחזית המזרחית, הועבדו בעבודות כפייה ופרך ושיעור ניכר מתוכם נספה ממחלות רעב וכדומה. גם הדוד הוברט נפטר שם. הדודה והילדים יהודית וישראל התארגנו בשלוש קבוצות נפרדות לברוח מהונגריה ולהגיע לפלסטינה. הקבוצות של הדודה וישראל עברו את הדרך בהצלחה והגיעו לארץ ישראל בתחילת 44'. הקבוצה של יהודית נתפסה על הגבול. יהודית הוכנסה לכלא עברה חקירות קשות עם מכות ורעב, ולבסוף נשלחה לאשוויץ.

הוחלט שגם אני אשובץ לאחת מאותן קבוצות. כהכנה לקראת יציאה לארץ ישראל החמה, ב-19 למרץ 44' הייתי אצל תופרת להזמין חולצות עם שרוולים קצרים. ברחוב הראשי של אדה נשמע רעש של רכב כבד, רעש מסוג שלא היינו רגילים לשמוע באדה. בהצצה החוצה הסתבר שזו שיירה צבאית גרמנית שלמעשה נשלחה להונגריה בשביל להשליט שם את הסדר הנאצי במקום משטרו המתון יחסית של הורטי שהודח. הגרמנים הושיבו בעמדות החשובות בשלטון את אנשי מפלגת צלב החץ ההונגרי, שהייתה מפלגה נאצית. כאמור, אייכמן הגיע לאזור ואנחנו התחלנו להתארגן לקראת הגליה. האם זה טוב שלא הספקתי לברוח? אלוהים יודע.

אבי היה קצין מילואים בצבא היוגוסלבי. הוא גויס במרץ 41'- כשכבר היה ברור שהמלחמה לא תדלג על יוגוסלביה אלא תמשך להתקרב. השלטון גייס את המילואים. נוצרה קנוניה בעיקר מצד הקרואטים (ביניהם היו הרבה פרו-נאצים) שבעזרתה הגרמנים התקדמו כמעט ללא קרבות וכבשו את יוגוסלביה תוך שבוע ימים. אבא נפל בשבי (באמצע אפריל) ונלקח למחנה קצינים שבויים בגרמניה. הוא הוחזק שם 4 שנים.

הגרמנים כיבדו את אמנת ז'נבה לגבי שבויי מלחמה ולגבי אבא שלי- אף שהיה יהודי. הוא קיבל את מלוא הזכויות לפי האמנה כולל משכורת. זה נמשך בערך לאורך 3 השנים הראשונות. בשנה הרביעית כבר הפרידו את היהודים משאר הקצינים והטיפול בהם היה שונה משמעותית מאשר בנוצרים. למרות ההפרדה, היהודים ברובם הגדול נותרו בחיים ושחררו באפריל 45' על ידי הצבא הבריטי.

ב-26 לאפריל 44' אספו אותנו והועברנו לראשונה לעיר בדרום הונגריה (סגד) למשך כשבועיים. היינו סגורים במין קמפוס של בית הכנסת ובבית הספר היהודי של סגד. לנו בכיתות כשבועיים הועברנו לעיירה לא רחוקה בהונגריה בשם בַּיָהּ (Baja)- שם היינו שוב כשבועיים. לילה אחד התגוררנו במפעל רהיטים של יהודי שהוחרם. לאחר מכן שהינו כשבועיים בדיר חזירים גדול (נקי יחסית)- קיבלנו קש ועליו שכבנו.

משם התחילו הצרות האמתיות. הובלנו לתחנת הרכבת ועלינו לקרונות משא שנקראו "קרונות בקר". כל קרון היה דחוס מאוד. פעם היינו 75 בקרון, בהזדמנות אחרת 90. ישבנו על החבילות שלנו. לא סופק לנו מזון ושתייה מלבד מה שהיה לנו בתיקים. אחרי נסיעה של כיומיים או יומיים וחצי הגענו לתחנת הרכבת של העיר קושיצה (KOSICE) (היום סלובקיה, אז הונגריה). הרכבת עמדה במשך הלילה ולמחרת בבוקר זזה. המבוגרים שהיו מציצים דרך החלונות הקטנים החוצה אמרו לנו שעכשיו נוסעים מערבה ולא צפונה כמו עד כה. הגענו לעיירה גנזנדרף באוסטריה, לא רחוק מוינה. החיילים הגרמנים פתחו את הקרונות והודיעו לכל קרון שמי שבכושר ומעוניין לעבוד בחקלאות שירד למטה. מי שלא- הרכבת ממשיכה והוא יילקח לעבודה בבתי חרושת. אחותי אז הייתה בת 19. היא אמרה לנו שלא כדאי להישאר ברכבת כי בתי החרושת של הגרמנים מופצים על ידי האנגלים והרוסים. בחקלאות הרי אף אחד כבר לא יפציץ אותנו. הגרמנים הודיעו שהמיון לעבודות בחקלאות יערך לפי הקבוצות בהן אנו נערכים- אדם יכול לעמוד לבד, במשפחה או בקבוצה, איך שנחו לנו. אם הקבוצה מתאימה, הנה מה טוב, ואם לא- חוזרים לרכבת. אחותי ראתה למטה את חברתה עם סבתא שלה ונעמדנו לידן. הסבתא הייתה לא מרשימה מבחינת היכולת לעבוד בחקלאות, הייתה זקנה וכפופה, ואני בן 13 ודקיק. היינו 5 כשאחד מאתנו לחלוטין בלתי כשיר לעבודה ואני על הגבול. ציוו עלינו לחזור לרכבת.

הסתובבנו וחזרנו. החברה של אחותי וסבתא שלה (שם משפחתה היה הרצל, אביה היה בן דוד של בנימין זאב הרצל) חזרו לרכבת כשהן נדחפות על ידי הגרמנים. אמי החליטה, לפי תחושת בטן, לתפוס אותי ואת אחותי ובזמן שדחפו מישהו פנימה נדחפנו הצידה ונעמדנו שוב בתור לסלקציה. נעמדנו ליד בחור אחד (שעכשיו גר במושב קדרון), שמו אלכס רוט, אזבן 24 וחסון. שוב הגענו לפני אותו קצין, ראינו שהוא מזהה אותנו, אבל אימא אמרה מהר שרוט הוא החתן של אחותי. הייתי היחיד שהיה בספק מבחינת ההתאמה לעבודה בחקלאות, אבל הקצין הסכים להשאיר אותנו.

סגרו בחזרה את קרונות הרכבת שבה הגענו. על הרציף נותרנו אחרי הסלקציה 550 איש, מתוך 2500 או 4000 היהודים ברכבת שבה הגענו (לא זוכר). בין אלה שלא ירדו היו סבא סבתא ודודה וולף, וכמו כן הדוד מתתיהו שטיפל בי רבות בתור ילד כשהוריי היו עסוקים מאוד בחנות ובבית החרושת לכפפות. הוא היה רווק זקן, אדם מופלא והגיע למשרפות בגיל 72. הרכבת זזה, הגיעה באותו לילה או למחרת לאשוויץ וגורלם של הנוסעים ידוע. כל הקרובים והחברים בגילי מאדה נספו באשוויץ. אף אחד מהחברים שלי לא חזר.

בתחנת הרכבת של גנזנדרף חילקו לנו כיכר לחם לאדם וכוס מים. העלו אותנו לרכבת משא בקרונות פתוחים (פנטסטי- יש אוויר!). הנסיעה ארכה כחצי שעה לעיירה בשם שטרסהוף. היה שם מחנה זמני ("מחנה מעבר" בלשון הגרמנים) עם גדרות תיל ושומרים חמושים. שם עברנו רישומים, צילמו כל אחד ושמו לו מספר אישי על החזה. שלחו אותנו למקלחות ושם פעם ראשונה שהפרידו אותי מאמי ואחותי- אבל זה נראה כאילו אין מה לדאוג, הרי בסך הכול הולכים להתקלח כי הגרמנים לא

רוצים מחלות. היינו בשטרסוהוף כמה ימים, קיבלנו 3 ארוחות ביום. כעבור כמה ימים באו חקלאים עם טרקטורים ועגלות ומשאיות ואחד רצה 20 איש, אחר 50 ואחר 30. אנחנו, עם קבוצה של 35 בסך הכול, הגענו לחווה חקלאית בעיירה דיִרְנְקְרוּט-40 ק"מ מוינה על גבול סלובקיה של היום. שם הייתה חווה עם מבנים, חצר סגורה ענקית ומנהל עבודה חמוש. הוא היה אחראי עלינו. קיבלנו 5 חדרים ל-35 איש. חלקם הכילו 4 אנשים וחלקם 7. היה גם אולם עם 16 איש. קיבלנו מיטות ברזל ומזרונים קש. שמיכות הבאנו מהבית ובגדים סחבנו על עצמנו. אני ועוד 4 ילדים בני 13 עבדנו במטבח ובכל מיני עבודות אחרות. לא עבדנו בשדה. שמרנו על הפרות כשהוציאו אותן למרעה וסחבנו מים לעובדים בשדות במרחק 2 ק"מ. סחבנו גם ארוחות לשדה. 28 מבוגרים עבדו ממש בשדה בעבודות חקלאיות קשות, שעות ארוכות ביום, קיץ חורף לא משנה, גשם שלג וכפור. שני המבוגרים שלא היו בשדה- אחת הייתה טבחית (תקופה מסוימת אימא שלי קיבלה את התפקיד) ועוד אחד, בחור בן 16 (היום הוא מסודר עם וילה בהרצליה פיתוח) היה העגלון. תפקידו היה יום-יום לנסוע בעגלה רתומה לסוסים לעיירה הסמוכה (4-5 ק"מ) ולאסוף את האספקה עבורנו- המזון. הוא היה מקבל כד חלב ממחלבה וכיכרות לחם ממאפייה ועוד מצרכים. את כל אלה היה אוסף ומביא לחווה. הוא גם היה מטפל בסוסים וכו'. העבודה הייתה מאוד קשה אבל בעקבות אספקת המזון הסדירה, למרות שתמיד היינו רעבים מצבנו היה יחסית סביר. קיבלנו מנות כל יום באופן מחושב כך שהקלוריות הספיקו להוציא מאתנו את התפוקה הנדרשת.

ב'44 כבר רב הגברים הגרמנים היו בחזית והיה מחסור בעובדי חקלאות שיספקו מזון עבור האוכלוסייה והצבא, לכן הפעילות שלנו הייתה חיונית. עם הזמן הגיעה לחווה שלנו גם קבוצה רוסית מאזור הכיבוש הנאצי בו חלק מהאוכלוסייה שיתף פעולה עם הגרמנים ואלה שהתנגדו לכיבוש הועברו למחנות עבודה כמו שלנו. חלק מהאוכלוסייה באזור הכיבוש כן שיתף פעולה עם הגרמנים, למשל בשטרסוהוף אלה היו האוקראינים ששמרו עלינו למעשה.

על הקבוצה: הגענו לחווה 35 איש, מתוכם 5 ילדים בני 13. 3 מהם נמצאים היום בארץ ו-2 נותרו ביוגוסלביה. היו בינינו משפחות, חלקן ללא האבות, שגויסו למחנות העבודה של הצבאהונגרי (כשירות צבאי, חייבי גיוס החל מ'41 גויסו לפלוגות העבודה). הם עסקו בבניית כבישים בחזית הרוסית, בניית בונקרים ושלוחות. חלק גדול מהם לא חזר בגלל המחלות, הרעב והכפור). לכן, בכל המשפחות שהיו אתנו בהכרח היו גם גברים, אבל גם הגיעו משפחות שלמות. הבחור שהצטרפנו אליו בסלקציה, אלכס רוט, התקרב לבחורה מהעיירה שלנו והם התחתנו בתוך החווה. הכנו מסדין חופה ואחד המבוגרים אמר ברכות. זוג צעיר אחר מהונגריה הגיע, כשהאישה עדיין הייתה בחודשי הריון ראשוניים, לא ראו את הבטן והיא עברה את הסלקציה. היא עבדה בשדה והכרס תפחה לאט-לאט ולבסוף היא ילדה תינוקת. היא ילדה בחדר הסמוך אלינו שבו התגוררו עוד 5 אנשים. המשפחה הזאת לא עלתה ארצה. בתום המלחמה הם נסעו לדרום אמריקה וכעבור כעשרים שנה הם באו לביקור בארץ וגילינו שהילדה שלהם, שהייתה אז עטופה בסמרטוטים, נהייתה לבחורה יפהפיה.

אחותי חשה בשלב מסוים כאבי בטן חזקים, הובא אליה רופא יהודי מקבוצת עבודה בעיירה אחרת והוא הפנה אותה לבית חולים. היא נשלחה לבית החולים היהודי בווינה, עברה ניתוח אפנדיציט והושארה לכמה ימי אשפוז. היא לא חיכתה ליום השחרור מביה"ח וברחה משם מוקדם יותר בגלל ההפצצות הכבדות היום יומיות על וינה. מבית החולים יצאה לתחנת הרכבת בווינה ובדרך נכנסה לקונדיטוריה וקנתה לנו עוגות. היא עשתה זאת כשהמגן דוד הצהוב על חזה המעיל כוסה בשל הפתוח. ברבת היא חזרה לדיִרְנְקְרוּט, בעיירה מצאה את העגלון שלנו ושבה אתו לחווה. מאיפה הכסף שהיה לה? כאמור אבי היה במחנה שבויים כקצין יוגוסלבי והגרמנים נהגו לפי אמנת ז'נבה ושילמו לו משכורת לפי הדרגה. הכסף שקיבל ביד נועד לשימוש בקנטינה בלבד (כמו תווי קניה) אבל אפשר היה להמירו לכסף גרמני רגיל אם הכסף נשלח מחוץ למחנה השבויים.

איך הוא ידע איפה אנחנו: לפי אמנת ז'נבה כל שבוי מלחמה רשאי לשלוח הביתה פעם בחודש גלויה אחת ומכתב אחד. במשך 3 השנים שגרנו עדיין בבית מ'41 עד '44 היינו מתכתבים אתו בדרך זו. משלוח מכתב רגיל למחנה שבויים לא היה מגיע ליעדו. מותר היה לכתוב אליהם רק על הספח שהיה מצורף למכתב ולגלויה שנתקבל מהמחנה (כלומר לכתוב על החלק הריק בגלויה שהוא שולח). מכתב שקיבלנו מאבי היה מונח לנו בתוך המזווה. ידענו את הכתובת שלו אבל לא היה לנו ספח ריק לשליחה אליו. הוא כבר נוצל בהיותנו בבית. לא הייתה לנו דרך לפנות אליו. אחותי סחבה מהבית בתוך המטלטלים קופסה עם תמונות של המשפחה. לקחנו תמונה שלה בגודל גלויית דואר וכתבנו עליה את הכתובת של אבי, מספר המחנה, מספר אישי, דרגה ושמו. בחצי השני של התמונה כתבנו את הכתובת שלנו, כלומר את כתובת הדואר של החווה. אמרנו לפרדי העגלון להשיג בול דואר ולשלוח את הגלויה. ברורלשבויים אסור היה לקבל כזה דבר, כי זה לא היה הפורמט המקובל של המחנה. מפקד מחנה השבויים היה קצין גמלאי שנלחם עוד במלחמה"ע ה'1 ולא רק שלא היה נאצי, אלא היה אנטי נאצי. כמובן שהוא לא הפגין את זה- אבל הוא כן התנהג כבן אדם. בא מישהו לצרף של אבי ואמר לו שמפקד המחנה רוצה לראות אותו. אבא מגיע אליו ומצדיע. המפקד מוציא את התמונה של אחותי ושואל אותו מי זאת. אבא אומר שזו הבת שלו. המפקד אומר לו לקחת את התמונה ולשכוח את הפגישה הזו. ככה לאבי הייתה את הכתובת החדשה שלנו. התחלנו לקבל ממנו מכתבים בהתכתבות דו סטרית. הוא העביר לנו כסף באופן רשמי, אסף בין החברים בגדים חמים לקראת החורף, את המגפיים שלו הוא שלח לאחותי כדי שיהיה לה נוח בעבודה בבוא ובשלג בשדות. זה גם מסביר בין היתר מאיפה היה לאחותי כסף לקנות עוגות וכרטיס רכבת בווינה.

מתוך '35 איש בקבוצה נולדה תינוקת לזוג קליין ואחד הגברים, בשם בוסקוביץ', שהגיע עוד מהבית עם מחלת לב, נפטר. הגענו '35 אחד נפטר ואחד נולד, השתחררנו '35. במהלך התקופה, במשך משהו כמו חודש וחצי העבירו אותנו מהחווה

בדינרקרנט לעיירה אחרת בשם אַנגֶן. זו הייתה חווה חקלאית עם עבודות עונתיות בחורף שלא היו בדינרקרנט. בתום כחודש וחצי חזרנו לדינרקרנט ובינתיים המלחמה לקראת סופה- ואתה גברו החששות מהצפוי לנו.

אנא ספרי על קורותיך מתום המלחמה ועד עלייתך לארץ (השחרור וחזרתך הביתה, חייך אחרי המלחמה, העפלה/ עליה):

באמצע מרץ '45 אספו אותנו והעבירו אותנו בחזרה למחנה הסגור בשטרסהוף- שהיה שמור על ידי אוקראינים חמושים. רוחות המלחמה כבר נשבו בבירור לא במרחק רב מאתנו. בתחילת אפריל, מוקדם בבוקר הוציאו אותנו לפתח המחנה, ליד מסילת הברזל. שוב היו שם קרונות משא. העמיסו את כולנו כמו בעבר, בין 75-90 איש בקרון. הפעם, כשהגענו שוב לשטרסהוף, גילינו שמלבד ה-550 ברכבת שלנו הייתה עוד קבוצה אחת מצפון הונגריה.

לפני שהרכבת הספיקה לזוז שומעים אזעקה וסירנות מתחנת הרכבת, העיירה והסביבה. החיילים נועלים את הקרונות בבריח ואנחנו רואים שהם בורחים ומתרחקים מהרכבת. אנחנו ברכבת נעולה ומתחילה הפצצה. בתחנת הרכבת של שטרסהוף ובסמוך אלינו היו כמה רכבות עם אספקה לצבא הגרמני: תחמושת, רכב, מזון וכדומה. כנראה שלאמריקאים נודעל דבר הרכבות העמוסות ביציאת צבאי בתחנה הזאת. האמריקאים הפציצו מבלי לדעת שבאחת הרכבות יש יהודים שנעולים בפנים. כשמפציצים מסילת ברזל זה לא עם פצצות גדולות, אלא עם הרבה פצצות קטנות של 25 קילו ("הפצצת שטיח" קראו לזה). הרכבת שלנו הייתה בפתח המחנה, שזה בערך קילומטר מהתחנה. היינו בקרון מספר 11 וקרון מספר 12 חטף פגיעה. הרגשנו שאנחנו מתרוממים טיפה לאוויר ונפלים בחזרה. היה אפקט של בום והדף. כמה קרשים של הקרון נפלו ומצאנו את עצמנו חופשיים לצאת. יצאנו החוצה ונכנסנו לתוך אחת הגומחות שיצרו הפצצות עד שהפצצה נגמרה. הגרמנים שהחלו לחזור פתחו את הקרונות אבל הרכבת כבר לא יכלה לזוז. המסילות היו חסומות עם הרכבות שכן התפוצצו. החזירו אותנו למחנה בשטרסהוף. סגרו עלינו את המחנה ואחרי כיומיים פתאום שמנו לב שהמנגנון של המחנה, כלומר השומרים ועובדי המטבח וכו'- המנגנון נעלם. אין אף אחד. כולם ברחו! נותרנו לבד.

צריך לאכול. יצאנו החוצה. בשלב ראשון מספר צעירים, ביניהם גם אחותי, חפרו חור תחת גדר התיל והצליחו להשתחל החוצה. בתוך המטלטלים שלנו היו דברי "ערך" כמו גרבי משי וסבונים, דברים שבזמן המלחמה שווים "הון" אבל חסרי שימוש עבורנו. אחותי לקחה כמה דברים כאלה ונכנסה עם עוד צעירים לעיירה. הסתכנו בדפיקה בדלת ואמרו "חפצים תמורת אוכל". אחת קיבלה כיכר לחם ואחר קיבל נקניק- ועם זה חזרו למחנה. כן נודע לנו שבתחנת הרכבת יש המון דברי מזון שהיו על הרכבות שהופצצו. בשלב זה התחלנו כבר באופן חופשי ללכת לתחנת הרכבת. היו שם ריבה ודג מלוח בחביות, שקי סוכר, בוטנים וכו'. הכול היה חופשי ובקרונות חצי מפורקים. גם אני יצאתי לתחנת הרכבת לאסוף מזון. הלכתי עם תיק קטן והגעתי ומצאתי ערימת סוכר. כולם שם דחפו את הסוכר למכלים ולכיסים. פתאום מישהו דוחף אותי הצידה ואני רואה קצין גרמני במדים עם הבת הקטנה שלו. הבנתי שזה הסוף של גרמניה- אם קצין גרמני צריך לבוא להצטייד במזון מפוזר על האדמה. באותו יום כבר התחלנו לשמוע רעש של תותחים וההפצצות נשמעו ממרחק לא גדול. ירדנו לישון בשוחות בחצר של המחנה. בבוקר של הלילה השני פתאום אחד מהיהודים בא בריצה וצועק "הרוסים פה!". יצאנו לחופשי ב-5 בבוקר, 10 לאפריל '45. הרוסים שחררו אותנו. בלילה לפני כן פגזים עפו מעל המחנה ובחששות כבדים ציפינו לבאות.

השמחה הייתה גדולה מאוד והרוסים התמקמו בחורשה קרובה והקימו שם מעין מטה. פתאום הגיעו משם קצינים וביקשו לבוא לעזור במטבח. שמחנו מאוד כי היה צריך לאכול והיינו אסירי תודה לרוסים ששחררו אותנו. אבל, מסתבר שהרוסים היו מעוניינים לקחת לעבודה במטבח רק נשים צעירות. לקראת ערב הן החלו לשוב למחנה ואז התברר לנו שהנשים הצעירות לא שימשו רק לצרכי עבודות מטבח—אלא גם לסיפוק הצרכים המיניים של החיילים.

למחרת, ב-11 לאפריל יצאנו מהמחנה ברגל הביתה. עדיין היו יריות והגרמנים החלו להפציץ את אדמתם שלהם, בידיעה שהרוסים מתקדמים מערבה. אנו שוב יוצאים עם המטלטלים ברגל. הגענו קבוצה עם עוד משפחה או שתיים לעיירה קטנה באוסטריה. נכנסנו לחצר, היו שם סוסים ועגלות ולקחנו אחת. כשבעליהניסו למחות, אמרנו להם שכעת הם משלמים על מה שעשו לנו. אחד הגברים, פגוע ברגלו שחטף מכה כשהקרשים בקרון שלנו עפו, ישב על העגלה. הוא היה גבר חסון. גם המטלטלים היו על העגלה ואנו הלכנו ברגל. בערבים נכנסנו שוב לכפר לדירים ולרפתות ושם היינו מעבירים את הלילה. קרה פעם אחת שהתעוררנו בלילה בפאניקה מחשש שהגרמנים מצאו אותנו, אבל שמחנו לגלות שאלו סוסים שנכנסו לאכול את הקש שעליו ישנו. אחרי יומיים עם העגלה ראינו שיריה של משאיות מהצבא הרוסי נוסעת מזרחה. המשאיות היו ריקות משום שחזרו מהחזית, לאחר שכבר הביאו לשם אספקה. תפסנו עליהן טרמפ והגענו לברֶטְסִיֶלְבֶה (בירת סלובקיה). היו שם כבר ארגונים יהודים שהשתלטו על בתים גדולים והציעו לנו מקומות לינה וארוחות. שוב, אחרי לילה או שניים לקחנו טרמפ על משאיות רוסיות שנסעו מזרחה כדי להמשיך לכיוון הונגריה. היינו צריכים לחצות את נהר הדנובה, אבל הגשרים כבר לא היו קיימים מרב ההפצצות. הרוסים בנו שם מעין גשר צף ואותו עברנו יחד עם המשאיות לגדה המזרחית. בלילה הגענו למקום מסוים והרוסי לא הסכים לנסוע עוד. זו הייתה עיר בהונגריה שהייתה נתונה עדיין בעוצר לילה מכיוון שהמלחמה התנהלה לא רחוק משם. נכנסנו לאיזה בית ונשכבנו לישון. בבוקר קמנו ויצאנו שוב בטרמפ לבודפשט. שוב פעם ארגונים יהודים טיפלו בנו. קיבלנו אישור מעבר משלטונות הונגריה (השלטון שם כבר היה סוציאליסטי) ליוגוסלביה. צוין על האישור בדיוק לאן אנו אמורים

להגיע.

במחנה שטרסהוף כשאספנו מזון מתחנת הרכבת המופצצת הכנו סוכריה עם בוטנים וסוכר בתוך סירים שתחתם הדלקנו ענפים יבשים שאספנו ושישימו כמטבח ארעי. מהאכילה הרבה אחרי הרעב בשטרסהוף ומהשילוב של הסוכריות, הדג המלוח והריבה חטפתי שלשול נוראי. כשהגענו לבודפשט, הושיבו אותי על עגלת סבלים בגלל שסבלתי נורא מהשלשול. הגענו חזרה לאדה ברכבת (רכבת נוסעים). הוכנסנו ישירות לקרנטינה, מעין בידוד שנועד לבדוק אם אין לנו מחלות מדבקות. הבית שימש כמחנה הסגר למשך שבועיים. זה היה בית של משפחה יהודית שלא שבה מאושוויץ. בינתיים השלשול שלי עבר. השכנים סיפקו לנו מזון ואכלנו יופי. אח"כ יצאנו וחרזנו לגור בבית שממנו הוציאו אותנו שנה לפני כן. הרי אספו אותנו ב26 לאפריל 44 וחרזנו ב23 לאפריל 45—בדיוק שנה!

בבית לא מצאנו דבר. בבית הכנסת היהודי מצאנו את כל ההיטים שנאספו מבתי היהודים שנה לפני כן. הציעו לנו להיכנס ולקחת מה שנחוץ לנו. היו שכנים גוים שסחבו מבתי היהודים דברים אחרי ההגליה, וביניהם כאלה שביזמתם החזירו לנו חפצים שנגנבו מבתינו. היו גם כאלה ש"הלשינו" על שכנים אחרים שהחזיקו דברים שלנו. כך אספנו כל מיני דברים שהיו שייכים לנו. אני הרגשתי גיבור, "בוגר מחנה", בן 14, הלכתי לבית של הונגרים וטענתי שידוע לי שהאקורדיון שלי נמצא אצלם ואני מבקש אותו בחזרה. ההונגרי המבוהל טען שאין לו שום אקורדיון אבל הביא מהחדר השני מכונת כתיבה. לקחתי את המכונה והבאתי אותה לבית שבו נפגשו כל היהודים שלאט לאט הספיקו לחזור מהמחנות, הבית של משפחת כהן, סמוך לבית הכנסת. מסתבר שמשפחת כהן אחרת ששבה מאוסטריה זיהתה את מכונת הכתיבה כשלה ואני בשמחה רבה מסרתי להם אותה. באדה חיו לפני 1944 כ-400 יהודים. מתוכם שבו בתום המלחמה כ-80 בלבד. המשפחה שלי, אבי אמי אחותי ואני ועוד משפחת כהן שגם עבדו בחקלאות באוסטריה היינו שתי המשפחות היחידות שחזרו בשלמותן. חשוב להדגיש שעד למועד בו התחילו להגיע ניצולים מאושוויץ, אף יהודי מתושבי האזור, או אולי בהונגריה כולה, לא ידע על קיום מחנות ההשמדה, תאי הגז והמשרפות.

בגלל המחנות הפסדתי למעשה שנת לימודים. הכול ביוגוסלביה היה מאוד מאורגן, והיו יהודים ואחרים שהפסידו שנות לימודים אחדות. הוקמו בתי ספר לקיץ עבור אלה שהפסידו לימודים בזמן המלחמה. תוך 3 חודשים של לימוד אינטנסיבי יכולנו להשלים שנת לימודים. בעיר לא רחוקה היה בית ספר כזה ונסעתי לשם. התגוררתי אצל קרובים-רחוקים. הכיתות לימוד, שהיו מיועדות ל40 ילדים הכילו בפועל 100 ילדים, ישבנו במעברים ועל אדן החלון. כעבור כשבועיים הסתבר פורמלית שלא הפסדתי שנה כי התחלתי ללמוד לפני גיל החובה (ביוגוסלביה באותה תקופה החלו ללמוד בגיל 7 ומשום שהייתי "גאון" ההורים שלי שלחו אותי בגיל 6 לבית ספר). הוציאו אותי מכיתה הקיץ והציעו לי להירשם לכיתה רגילה החל מספטמבר. חזרתי לאדה ונרשמתי לכיתה ח' בשנת הלימודים 45-46.

בקיץ '47 עברנו לעיר נובי־סד כי אבי קיבל שם עבודה. למדתי שם בכיתה י' ובספטמבר 48 התחלתי את כיתה יא'. בכיתה המקבילה אליי למד טומי לפיד. בנוביסד היו אז 3 גימנסיות: לבנות, לבנים ומעורב. כשעברנו לנוביסד אמרו שהבית ספר לבנים יותר מוצלח מהמעורב אז נרשמתי לשם. באחת הכיתות למדו אנגלית ובאחרת צרפתית-טומי היה באנגלית ואני בצרפתית. בשנת '48 מדינת ישראל כבר קמה. טיטו, מנהיג יוגוסלביה, תמך בעליית יהודי יוגוסלביה ואפשר לנו לצאת בלי שום הגבלה ועם כל המטלטלים. הדבר היחיד שהוא אסר לקחת זה דברי אמנות וערך (זהב וכסף). אנו ארזנו 3 ליפטים עם רהיטים ופסנתר הכנף של אחותי. עלינו ארצה והגענו ב26 לדצמבר 48. הגענו באנייה בשם קפלוס שהפליגה מנמל בקר מהחוף האדריאטי של יוגוסלביה. היינו על האנייה 2400 איש וההפלגה הייתה קשה מאוד. זאת, בגלל מזג אוויר סוער באותה תקופה ומאחר וישנו על דרגשים של קומותיים באנייה שבתקופת המלחמה הובילה שבועיים. ההפלגה נמשכה שבועיים.

נא ספרי/ על חיך בארץ

(תחושותיך בעת עלייתך ארצה, פעילותך הציבורית או התרבותית, המשפחה שהקמת, המסר שברצונך להעביר לדורות הבאים):

עם הירידה מהאנייה גיליתי שאת הגילאים שלי כבר מגייסים לצבא. אני לא גויסתי מאחר והיו לי עדיין סימנים רציניים של שבר ביד. באוטובוסים מנמל חיפה הגענו לבית עולים (אז זה עוד לא נקרא מעברות) בבאר יעקב. נכנסנו לצריפים של הצבא הבריטי, מעין שלוחה של מחנה צריפין של היום. לשם הגיעו פרדסנים של נס ציונה, ראשון לציון ובאר יעקב. זה היה שיא העונה של פרי ההדר. בבוקר יצאנו לרחוב הראשי של המחנה, היכן שהמתינו חקלאים מהסביבה. הם באו על מנת לקחת עובדים לפי הצרכים שלהם לעבודה בפרדסוביקשו לקחת מספר מסוים של עובדים לפי הצורך. אחרי כמה ימים גם אני התחלתי לעבוד בפרדס. קיבלנו 1.6 לירה ליום+ זלילה חופשית של תפוזים. בערב, כשהחקלאי לקח אותנו לבית העולים, הוא נתן גם שקית פירות למשפחה.

אחרי 2-3 שבועות קיבלנו הודעה רשמית שאנחנו יכולים לעזוב את בית העולים למקומות אלו ואחרים. כל המקומות שאמרו לנו היו למעשה רכוש נטוש של ערבים שברחו. ביפו לדוגמה היו הרבה בתים. בתים אחרים היו בירושלים, בלוד וברמלה. אנחנו הלכנו ליעזר (כיום אזר). גרנו שם מתחילת 49 עד סוף 55. חשמל לא היה לנו כל אותה תקופה, למרות שלשכנים כן היה,

בגלל תקנות אלה ואחרות. אבי פתח שם חנות לחומרי בניין וכלי בית. החנות הייתה מאוד מצליחה ומרכזית ביעזור של אותם ימים. אלו היו חומרים שכל אחד היה זקוק להם: צבעים לצבוע את הבתים שחלקם היו במצב מאוד גרוע, להוסיף קיר וכו'. החנות כולה הייתה בנויה על הצרכים המיידים של כל מי שבא לגור שם. בהתחלה עבדתי ביעזור בתור עוזר אינסטלטור (במקום גם לא היו מים זורמים). סולל בונה העבירו צנרת לכל בית כדי שיהיו מים זורמים. אח"כ הלכתי ללמוד בתיכון פרטי בת"א כדי לנסות לגמור את שנת הלימודים שחסרה לי. ראיתי שאת זה לא אצליח לעשות- תנ"ך ואנגלית מעולם לא למדתי, ומקצועות הומניים לא יכולתי ללמוד כי העברית שלי לא הייתה עדיין מספיק טובה. אנחנו באותה תקופה דיברנו הונגרית וסרבית וביעזור רבים מהתושבים היו יוצאי פולניה ודיברו יידיש. לאט לאט התחלתי להיפגש גם עם כאלה שדיברו רק עברית ואחרי שהתגייסתי תוך 3 חודשים כבר קראתי, כתבתי ודיברתי עברית שוטף. בקשר ללימודים יש להוסיף שבמהלך שרות הקבע-ס"ה שירתי בצבא 5.5 שנים-למדתי בערבים לבגרות ואף נבחנתי אקסטרנית. הרבה יותר מאוחר, בזמן עבודתי בחב' מוטורולה ישראל, סיימתי לימודי תעודה במנהל עסקים באוניברסיטת ת"א.

לצבא גויסתי בתחילת ינואר 50 לטירונות בגולני, גדוד 13 בטירת הכרמל. אחרי חודשיים וחצי טירונות, כשסיימנו, חילקו אותנו להמשך הדרך. עמדנו במגרש המסדרים, הגיעו משאיות צבאיות והקצינים הקריאו שמות. לפי השמות עלינו למשאיות. אני עולה למשאית ורואה נהג עם כובע של חיל אוויר- כנראה מקום טוב! הגעתי לחיל אוויר במטה ביפו. עברתי שם מבחנים פסיכוכיניים, מתמטיקה ופיסיקה ועוד. אמרו שכל מי שעבר את המבחנים בהצלחה יגיע לבית הספר הטכני בחיפה. מילאתי בטופס את המקצוע שרציתי ללמוד: מכונאות מטוסים. אחרי המבחנים נקראתי לקצין האחראי והוא אומר שלפי תוצאות המבחנים שלי אני יכול להתקבל לקורס רדיו שנחשב לגבוה ביותר מבחינה מקצועית. הסכמתי. עשיתי קורס שנה וחצי (אח"כ הקורס הזה מאוד התקצר). הגעתי לכנף 4 שאז עדיין הייתה בתל נוף ובספטמבר 51 עברה לחצור- בסיס ח"א בריטי ששופץ ואורגן כדי לאכלס חלק ממטוסי החיל. הייתי שם בתפקיד מ.ע. ציוד קשר (ממונה על החזקת ציוד קשר). השתחררתי בסוף יוני 55.

באותה תקופה כבר החיל החל להצטייד במטוסים צרפתיים. רצו לשלוח אותי לצרפת ללמוד את הציוד שלהם לכשיגיע. אבל, הם גם רצו שאני אחתום תקופה נוספת בשירות קבע, אך לא הייתי מוכן לכך. הגעתי למסקנה שלהמשיך לשבת בצבא קבע יזיק לי. דוגמה לכך אביא בסיפור קצר זה—קצין הקשר בבסיס קיים בכל בוקר ישיבה קצרה לפני העבודה. ישבנו שם אני ויתר הכפופים ישירות אליו. הישיבות האלה בהתחלה נמשכו 10 דקות ואחריהן יצאנו לעבוד. לאט לאט הישיבות התארכו עוד ועוד. ישבנו בתוך כורסאות נוחות שהוצאו ממטוסים ועם הזמן הרגשנו שקשה לקום משם. אז כשהגעתי לסיוף הדרך ורצו להחתים אותי, הבנתי שכדאי לברוח לפני שאתרגל לשבת יותר מדי. יצאתי החוצה. יצוין שעדיין בתור חייל בסדיר, חניך בקורס רדיו נרשמתי לקניית דירה בשיכון צבא הקבע (הייתי חתום לקבע). את מפתחות הדירה של 3 חדרים במעוז אביב, קיבלתי בספטמבר 1954.

החצי שנה הראשונה הוקדשה לעזרה להורים שהחליטו למכור את החנות שלהם. באותה תקופה הגרמנים החלו כבר לשלם פיצויים לניצולי שואה. אני טיפלתי בכל הבקשות להגשה לגרמניה עבור המשפחה- היה צריך גם לתרגם מסמכים לגרמנית וכדומה. בנוסף הוחלט לעבור לת"א, אז הייתי צריך לעזור בעניינים הלוגיסטיים, לחפש דירה ולטפל בהעברה מיזור. כשעברנו כבר סידרו חשמל לבית ביזור. התחלתי לחפש עבודה. הסתכלתי במודעות דרושים בעיתון והגשתי מועמדות ל-4 מקומות: בזק מטוסים (כיום התעשייה האווירית), השירות המטראולוגי בבית דגן ובית חרושת למקלטי רדיו בראשל"צ. היה בנוסף מקום שדוד שלי ראה במודעה של הג'רוזלם פוסט באנגלית- שרצו טכנאי רדיו עם ניסיון בציוד קשר. הזמינו אותי להתראיין- ואז נוצרה בעיה כי כל 4 המקומות קיבלו אותי. הייתי צריך לקבל החלטה והחלטתי ללכת למשה בסין עם המעבדה לתיקוני רדיו במרכז ת"א, רח' פינברג 6. זה היה הדבר הפחות מרשים מכל ה-4 (לא גוף ידוע עם צוות גדול). בסין היה כבר אז הסוכן של מוטורולה בארץ וחיפש מישהו כדי לפתח את התחום של מכשירי קשר אזרחיים. עסקתי בתחום הזה 30 שנה, בהתחלה בשוק המקומי ואז בייצוא- הייתי מנהל הייצוא של מוטורולה תקופה מסוימת. כשקיבלו אותי הייתי עם עוד 2-3 עובדים שעזבו כעבור זמן לא רב ואני נותרתי הכי ותיק מבין עובדי החברה. התקדמתי שם ולבסוף הייתי במשך 10 שנים המנכ"ל של חברת הסולר הראשונה בארץ, פלאפון (שהוקמה ב-85). כשפרשתי היו כבר 4500 עובדים במוטורולה ישראל, כולל חברות הבנות שלה. בשנת 60' התחתנתי עם דבורה, שלה אני נשוי עד היום. יש לנו בן בשם מתי(52) שממשיך בדרכי. הוא עובד בחברת הייטק ועוסק בשיוק, מכירות וייצוא. יש לי בת בשם נורית, שהיא מורה לחינוך מיוחד ועוד בת, תמי, שלמדה תקשורת, עבדה במספר מקומות ולאחר מכן נהייתה אם ל-4 ילדים קטנים ועזרה לבעלה באדמיניסטרציה בעבודה עד לפטירתו ב-20 לאפריל השנה (2013). למתי 3 ילדים בגיל 16, 18, 21 ולנורית שניים: בת בגיל 10 ובן בגיל 9.

עוד על אבי: ב-6.4.41 גרמניה פלשה ליוגוסלביה והוא היה קצין מילואים בדרום, באזור קוסובו המפורסם היום. הוא היה מפקד פלוגה בחיל רגלים. הגרמנים תוך שבוע חרשו את יוגוסלביה והוא נפל בשבי. הם נלקחו לגרמניה למחנה שבויים של קצינים והיו שם 400 קצינים יהודים במחנה מתוך כ-2000 קצינים יוגוסלביים. לפני המלחמה היו ביוגוסלביה 80 אלף יהודים מתוך 12 מיליון תושבים. לדעתי זה מעיד על הרמה של האוכלוסייה היהודית. מתוך העיירה שלנו היו כ-400 יהודים, 4 קצינים שהגיעו למחנה הזה. בהתחלה הם קיבלו טיפול שווה לזה של הנוצרים וכעבור שנתיים- שלוש החלו להפלות את היהודים והוטלו עליהם מגבלות. למרות הביקורים של הצלב האדום, הגרמנים הצליחו להסתיר את העובדה שהיהודים מקבלים טיפול נחות שאינו נאמן לאמנת ז'נבה. באותה תקופה הם הועברו ממחנה למחנה לפי התקדמות הצבאות, האמריקאים והאנגלים ממערב, הרוסים ממזרח. בשלב מסוים קשרו את היהודים באזיקים בעת ההסעות כדי שלא יברחו. היו קטעים בנדודים האלה שהיהודים

נאלצו ללכת ברגל. אבל בסיכומו של דבר לא היה שום טבח או המתות במחנות או שום דבר. השתדלו להיות בסדר גם אם זה לא היה תמיד כך.

השבויים השתחררו כשהצבא הבריטי כבש את האזור האחרון שאליו הגיעו. באותו אזור היה מחנה ריכוז ידוע בשם ברגן בלזן. במחנה לא היו תאי גז אבל ההמתה של היהודים נעשתה בצורה שיטתית על ידי הרעבה וחוסר טיפול במחלות (טיפוס למשל). באותו מחנה הייתה גם הבת דודה שלי, יהודית הוברט. אבי מאז שהיה נער היה פעלתן. אפילו כשהיינו על האנייה בדרך ארצה הוא היה עורך רשימות שמיות עבור השמירה על האנייה מפני מוקשים שצפו בים או עבור עזרה לחלשים כדי שלא יפלו במדרגות. כשהגענו ליזור הוא היה פעיל בין העולים החדשים בכל מה ששייך לעניינים מוניציפאליים. עוד ביוגוסלביה לפני המלחמה, ביום ההולדת של המלך, הוא היה בין הנואמים על הפודיום ופעיל בתנועה הציונית.

הגיעו הבריטים, שחררו את מחנה השבויים, באו ואמרו שהם שחררו גם מחנה ריכוז לא רחוק משם. יש שם המון יהודים, הם אמרו, במצב מאוד קשה. "יש שמה הרבה מיוצאי יוגוסלביה" הם הוסיפו. כמה קצינים שאבי היה מהראשונים ביניהם נענו לפניית האנגלים והתנדבו לטפל בכל הנדרש לטיפול בשרידי העצורים בברגן בלזן. אבא קיבל מדים וג'יפ ונהג צמוד מהצבא הבריטי. הוא נסע לברגן בלזן עם עוד קצינים אחידים למחנה. הוא הגיע למשרדי המחנה והתחיל לטפל בהעברת החולים לטיפול בבתי החולים, אספקת מזון סדירה ולבוש לכל מי שחסר לו. זאת, במטרה לשלח את הכשירים לכך הביתה ליוגוסלביה. לפי הרישומים שנמצאו במשרדי המחנה גילה אבא את הצריפים שבהם יש יוצאי יוגוסלביה, הוא בא לאחד מהם ונקרא בשמו על ידי אחת הניצולות, אִידָה בלאייר, החברה הטובה ביותר של אחותי, חנה. אידה אמרה לאבי שגם יהודית הוברט נמצאת בביתן הזה. היא הצביעה על כיוון הדרגש התלת-קומתי שעליו יהודית שוכנת. אבי הולך ושואל "מי כאן יהודית?" הוא רואה ילדה מלוכלכת עם אף נוזל, חלושה, עונה "זו אני, יהודית". אבי אומר לה "אני מבין שאת יהודית, חמודה, אבל אני מחפש את יהודית הוברט". יהודית פרצה בבכי ועונה "דוד אלי, זו אני!"

היא הייתה במצב איום ומכאן ואילך התחיל הטיפול המאומץ של אבי בהחלמתה ושיקומה של יהודית. אחד מהקצינים שבא יחד אתו מצא את אשתו מוטלת בפתח הצריף, בין הגווייות, משום שהייתה על סף מוות. אבי התרוצץ בין בתי חולים וראשי ערים וארגונים אחרים כדי להשיג בגדים מזון והסעה. הבת דודה בהתחלה הייתה בבית חולים בגרמניה כדי להשתקם, שם קבעו שיש לה בעיה חמורה בעמוד השדרה ויש לטפל בזה בבית חולים בשוודיה. אבא סידר שתגיע לאותו בית חולים והיא עברה שם ניתוח. הוציאו לה חולייה גמורה והשתילו עצם מתוך רגל. היא אושפזה שנה שלמה בבתי חולים ואז הגיעה לישראל. כאמור, אמה ואחיה שברחו מהונגריה בסמוך לבריחתה הכושלת של יהודית, הגיעו לפה כשנתיים לפני.

כשאנחנו הגענו 48, היא כבר הייתה כאן זמן קצר לאחר מכן התחתנה. נולד להם בן בשם נח. 58\57 החליטו לצאת לארה"ב, שם נולדה להם עוד בת בשם קרול, היום רופאת נשים. יהודית נפטרה לפני כשנתיים או שנתיים וחצי. הבן והבת נכנסו לדירה שלה לרוקן את החפצים ומצאו קרטונים שלמים של חפצים שלא ידעו על קיומם: ערימות של מכתבים ודפי רישום. חלקם היו כתובים בגרמנית, סרבית והונגרית. הם נכתבו בתקופת האשפוז אחרי השחרור ע"י הבריטים, כשיהודית הייתה ילדה מוכשרת בת 16. הם סרקו את המכתבים וחלק גדול הגיע אליי כדי לתרגם. היו שם סיפורים שאיש לא ידע מהם. היא תיארה את החיים באושוויץ (שבה הייתה לפני ברגן בלזן), כולל סקיצה של המחנות. אח"כ היא תיארה את החיים בברגן בלזן-סיפורים על היחסים בין החברות לצריף, טיפול בחולים, רעב, התנהגות של מפקד המחנה שאח"כ נראה מובל על ידי האנגלים קשור באזיקים בג'יפ והיהודים ירקו עליו (הוא הוצא להורג מאוחר יותר). כשיהודית הגיעה לשוודיה היא החלה להכיר כל מיני אנשים וכתבה על היחס של הצוות השוודי ליהודים (כבר אז הם היו אנטישמים). ב45 היא כותבת על היחס האנטישמי של האחיות בבית החולים בשוודיה. היא התיידדה עם עיתונאי צעיר יוגוסלבי שלפי ההערכה שלי הגיע לשוודיה כשליח המפלגה הקומוניסטית של יוגוסלביה, כלומר במטרה לעסוק בתעמולה קומוניסטית בארצות שלא במזרח אירופה (זה היה מקובל אזל סטאלין ועושי דבריו באותה תקופה). הם דיברו על חתונה אבל היא החליטה לנסוע לישראל כי המשפחה שלה הייתה פה וביוגוסלביה הרי אין לה מה לחפש. שאיפתה של יהודית הייתה להגיע בתום השיקום לישראל, היכן שאמה ואחיה ישראל ציפו לה אבל הבחור לא היה מוכן לכך. אביה של יהודית גויס בשנת 1942 על ידי ההונגרים ליחידות של יהודים בלבד שהופנו לעבודת פרך בחזית המזרחית. שם נפטר בשנת 1943.

הבן שנולד בארץ, נח, עבד שנים רבות בבית הנבחרים האמריקאי כעוזר של סנטורים. בתפקידו האחרון היה בין הבכירים ביותר בצוותו של ג'ו ביידן כשעוד היה סנטור (ראש תת ועדה לענייני חוץ וביטחון)—היום ג'ו ביידן הוא סגן נשיא ארצות הברית.

אני נשוי לדבורה לבית בן-יהודה (לשעבר טקסיוֹבֶנְקִי) שעלתה עם משפחתה בתחילת 1948, אחרי שהיו עצורים במחנה בקפריסין בידי הבריטים. לדבורה שני אחים בשם אברהם וזאב ואחות בשם רבקה בן-יהודה/לבנה. לדבורה ולי שלושה ילדים: מתי, גרוש ממיקל טלר, ולהם 3 ילדים: מאי (21), גיא (18) ואיתי (16). הבת האמצעית היא נורית, נשואה לעודד ירוקר עם בת בשם ניב (10) ובן בשם נמרוד (9). הבת הצעירה תמר הייתה נשואה לארז גבאי שנפטר ב20 לאפריל השנה מסרטן אלים, בגיל 45. תמי נותרה עם 4 ילדיה: רום (14), התאומים יואב ונויה (12) ורונה (6). מתי למד כלכלה ומנהל עסקים ועובד בתפקיד בכיר בחברת הייטק. נורית היא מורה לחינוך מיוחד ותמי בוגרת לימודי תקשורת, כרגע בבית עם ארבעת הילדים.

אני מופיע מזה שנים רבות בימי השואה בבתי הספר של הנכדים ומרצה בפניהם על אשר עבר עלינו.

יד ושם

המשרד לאזרחים ותיקים

כאן אני עם אשתי דבורה, ההורים שלי
ושלושת ילדי -מתי, נורית והקטנה תמי.
הצילום הוא משנת 1976 לערך

תמונה משפחתית מקיץ 2007-ממסיבת
בריתה לנכדה רונה, הצעירה בין הנכדים
מאחור משמאל הם ההורים של ארז, בעלה
של תמי. ארז עומד מאחור בצד ימין
הוא נפטר ב- 20-4-2013

ארז עם אביו (מוטי) ושני בניו (רום ויואב)

במסיבת בר-מצווה של
הנכד איתי אפשטין
(מאחור במרכז).
שנייה מימין היא מיכל
אמו של איתי, הגרושה
של מתי וליידה האימא
שלה ארנונה טלר

למטה אחותי אנצי/חנה
רוט ובעלה יצחק. עומדים
משמאל האבא שלי, אימי,
אחיה דר' פנחס
וולף, אשתו עליזה, דבורה
אשתי ואני. אמצע שנות
הששים של המאה
העשרים.

יום הולדת של הבן
מתי. משמאלו האחיות
תמי, נורית והאימה
דבורה.
עומדים משמאל
האבא שלי, אלי הבן
של אחותי, האימא
שלי, רוני התאום של
אלי,
זאבי אחיה של
דבורה, האימא של
דבורה, לידה הסבתה
קושניר של דבורה,
מאחוריה האבא של
דבורה
משה בן יהודה ומימין
רבקה אחותה של
דבורה. מצידה מאחור
עדנה אשתו של זאבי.

יד ושם

המשרד לאזרחים ותיקים

במסגרת 50 שנה
לנישואים עם דבורה,
שלושת ילדינו, החתנים
והנכדים

בחגיגת הבריתה
ל-ניב, הבת של
נורית ועודד
ירוקר, חגגנו גם
יום הולדת לעודד
ולנכדה מאי
אפשטין. מאחור
במרכז היא
אשתי דבורה
ולידה סוזי,
האימא של עודד

ראיון: אור זילברמן
הרצליה, אוגוסט 2013